

DE
BOSSSEN
/ in België

Olivier Baudry
Frédéric Demeuse

LANNOO

/ voorwoord

Jos Rutten,
Algemeen Directeur
Agentschap voor Natuur en Bos – ANB

/4

Wie dit prachtige boek – mét schitterende foto's – doorbladert, is wellicht verwonderd over de grote variatie aan bossen in België. Van uitgestrekte Ardense wouden, 50m hoge kathedraalbomen, sprookjesachtige middelhoutbossen waarbij een ridder te paard niet ver af is, tot ijle dennenbossen en dichte berkenbossen met een taigasfeer.

Door de keuze van voorbeeldbossen laat Olivier Baudry aanvoelen dat elk bostype een weerspiegeling is van wisselwerking tussen het bodemtype, de ontstaansgeschiedenis en het gebruik. Hij doorbreekt hiermee het statische beeld dat velen hebben over het bos. Hij licht ook toe hoe bepaalde beleidsbeslissingen decennia lang nawerken en hoe micro- en macroklimaat effect hebben op de bosstructuur.

In die dynamiek toont zich zowel de kwetsbaarheid als ook de kracht van het bos. Mochten we zoals Doornroosje pas na 100 jaar slapen wakker worden, dan zou nagenoeg heel België omgetoverd zijn tot bos. Olivier illustreert dit via een voorbeeld: een eenvoudige boswandeling in één van de bossen op de rijke Brabantse leemplateau's waarbij iedereen op een zonnige winterdag de warme rosse gloed van miljoenen jonge beukenzaailingen kan zien. De natuurlijke verjonging van de beuk is sinds het einde van de 20ste eeuw aan een spectaculaire inhaalbeweging begonnen. Onnatuurlijke bosbegrazing, hakhoutkap en zure regen hebben dit lange tijd verhinderd.

In Vlaanderen zet het natuurbeheer die sterke bosdynamiek in o.a. om ambitieuze natuurdoelen te realiseren die kaderen binnen de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn. Om de Europese boshabitats in Vlaanderen in een goede staat te krijgen, is zowel bosomvorming (minstens ca. 28.000 ha) als bosuitbreiding (minstens ca. 6000 ha) nodig. Op voorstel van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) is een vernieuwde wetgeving tot stand gekomen die resoluut de integratie van bos en natuur nastreeft. Dit boek laat zien hoe deze integratie leidt tot een hogere biodiversiteit. Het toont tevens aan hoe multifunctioneel bosgebruik goed kan samengaan met natuurgericht bosbeheer. Naarmate een bos ecologisch gezonder is biedt het ook een meer authentieke bosbeleving voor de bezoekers en meer ecosysteemdiensten zoals waterzuivering, erosiebestrijding, de vastlegging van fijn stof en koolstof.

Wie dit boek doorbladert krijgt ongetwijfeld ook zin om in die aantrekkelijke bossen - ook in Vlaanderen - te gaan wandelen. De boswachters van het ANB wijzen je de weg naar die overweldigende wandeldreef, dat leuke MTB-pad, die avontuurlijke speelbossen, dat mooie barbecueplekje of die afgelegen bivakzone. Boswachters vind je natuurlijk in het bos maar de moderne boswachter ook op de website van het ANB. Veel lees- en wandelgenot!

/ voorwoord

Philippe Blerot,
Inspecteur-Generaal – Departement Natuur en Bossen
Waalse Overheidsdienst

Eeuwenlang heeft de mens het uitzicht van de Belgische bossen bepaald, door er wegen aan te leggen en de bossen te ontginnen, door er houtskool te branden en populaties voor de productie van kwaliteitshout aan te planten. Sinds het einde van de 20ste eeuw echter zijn de bosbouwfuncties niet enkel meer aan houtproductie gekoppeld. Het bosbeheer van nu omvat zowel economische, ecologische als sociale componenten, waarbij voor het bosserfgoed duurzame ontwikkeling centraal staat.

Het Belgische bos is veelzijdig. Het verschilt naargelang de geografische streken van het land, de diverse productiemogelijkheden en de nabijheid van verstedelijkte gebieden. Afhankelijk van de bodemrijkdom en het klimaat, de nabijheid van houtindustrieën en de toeristische aantrekkingskracht staat het bos voor heel verschillende uitdagingen.

In Wallonië nemen bossen ongeveer 1/3 van het grondgebied in. Een aanzienlijke oppervlakte met een grote socio-economische en milieugerelateerde inzet. Opslag van koolstof, plaatselijke werkgelegenheid en vakkennis, bodemprotectie, bescherming van soorten, het openstellen van het bos voor het publiek zijn de uitdagingen van vandaag. De tak houtnijverheid, van zaadje tot plank, verschaft werk aan meer dan 18.000 mensen die over een vakkennis beschikken die internationaal erkend wordt. Een lokale bron van werk voor een vraag en handelswaar die al net zo lokaal is.

In dit boek beschrijft de auteur het bos in al zijn diversiteit. Het wordt bekeken vanuit zijn ecologische functie en zijn economische belang, maar ook vanuit het historische perspectief. Ondanks zijn schijn van onveranderlijkheid is het bos voortdurend in beweging. Het verandert en evolueert op het ritme van de seizoenen, de jaren, de decennia. Het bos wordt in zijn dagelijkse bestaan bijgestaan door goed opgeleide en gepassioneerde houtvesters, zowel uit de openbare sector als particulieren, die het bos beplanten en grootbrengen, opmeten en de aanwas oogsten.

In het laatste hoofdstuk waagt de auteur zich aan een interessante, toekomstgerichte visie op het bos. Hoe zal het bos van morgen eruitzien? Er zijn diverse vragen en mogelijke antwoorden die zich opdringen. Zal men aan de plaatselijke vraag naar hout kunnen voldoen? Welke soorten zullen het beste bestand zijn tegen de mondiale veranderingen en de nieuwe ziektes die daaruit voortvloeien? Zal de strijd tegen invasieve soorten afdoende zijn? Tal van vragen overschaduwden onze dagelijkse beslommingen. Nochtans vereist het bos een langetermijnvisie. Het is belangrijk reeds nu plannen voor de toekomst te maken, rekening houdend met de tijdschaal van het bos.

De auteur haalt in dit boek diverse emblematische en uitzonderlijke Waalse bossen aan, zoals het Forêt de St-Hubert, het Forêt d'Anlier en het Grand Bois. Die bossen en de houtvesters die er aan het werk zijn, staan klaar om u te ontvangen. Ze zijn bereid om u te informeren over de natuur en de diverse diensten die ze aan onze 21ste-eeuwse maatschappij verlenen.

/ voorwoord

Stéphane Vanwijnsberghe,
Hoofd onderafdeling Natuur en Bos
Leefmilieu Brussel – BIM

Brussel, de hoofdstad van Europa en van België én stadsgewest, is een van de groenste hoofdsteden. Ongeveer 54% van de hoofdstedelijke regio is met groen bedekt.

De voor het publiek toegankelijke groenzones vormen 32% van het groenoppervlak; bossen zijn in hun eentje meteen goed voor 20%. Die groene gebieden genieten een sterk beschermde status: ze zijn beschermd vanwege hun patrimoniale waarde en maken omwille van hun natuurrijdom deel uit van het Europese netwerk Natura 2000.

Het is opmerkelijk dat in dit stadsgewest met zijn internationale status een dergelijke natuurlijke rijkdom bewaard is kunnen blijven. Het beheer van de bosrijke zones richt zich op het onthaal van bezoekers, natuurbescherming en het behoud van landschappen. Voor bosbeheer is de productie van hout geen hoofddoelstelling. Het hout is echter wel van eerste kwaliteit – gecertificeerd naargelang de criteria van duurzame ontwikkeling die door de FSC® (*Forest Stewardship Council*) uitgewerkt werden – en het wordt verhandeld, het beukenhout zelfs tegen de beste prijzen van het land.

Een van de pareltjes van het hoofdstedelijke gewest die in dit boek aan bod komen, is ongetwijfeld het Zoniënwood, dat nog geen 10 kilometer van de Grote Markt van Brussel ligt. Dat 4400 hectare grote staatsbos is omringd door groenzones – het Ter Kamerbos (Brussel), het park Tournay-Solvay (Watermaal-Bosvoorde), het Arboretum van Tervuren en het Capucijnenbos (Tervuren), het park van Tervuren (Tervuren), het Domein van Solvay (Ter Hulpen)... – allemaal voormalige delen van het bosmassief die tot park zijn omgevormd. Samen vormen ze een ononderbroken groengebied van bijna 5000 hectare aan de toegangspoorten tot de hoofdstad van Europa!

Het Zoniënwood is verdeeld over de drie gewesten van het land en bijna 40% ligt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Ze beslaat 10% van het gewestelijk grondgebied en zijn eentje is het goed voor ruim 60% van de Brusselse groenzones die voor het publiek toegankelijk zijn. Het is dus onnodig te benadrukken hoe belangrijk dat woud voor Brussel is! Het bos is uniek door zijn geschiedenis en vanwege zijn karakteristieke

landschap – de ‘beukenkathedraal’ – een beeld dat automatisch met Brussel wordt geassocieerd. De klimaatverandering die aan de gang is, dreigt echter schade toe te brengen aan dit uitzonderlijke landschap... Om het Zoniënwood te beschermen werken de drie gewesten samen aan een masterplan – de Structuurvisie Zoniënwood – waarvan de krijtlijnen op elkaar afgestemd zullen worden.

De bescherming van het gewestelijke boserfgoed is dan wel verzekerd, de grootste uitdaging voor de toekomst wordt ongetwijfeld het behoud van de biologische rijkdom die het bos herbergt. De twee grote bedreigingen voor fauna en flora zijn enerzijds de recreatieve belasting en anderzijds het isolement van die zones.

Er wordt verwacht dat de bevolking van Brussel de komende jaren sterk zal groeien. Tegen 2020 zou de Brusselse bevolking met 150.000 zielen kunnen toenemen, omgerekend een stijging die bijna 15% van de huidige bevolking vertegenwoordigt. Daardoor zal de recreatieve belasting op de groenzones ongetwijfeld toenemen, ten koste van de biologische diversiteit. De ontwikkeling van het stadsgewest ontworpen en uitgevoerd zal moeten worden met oog op een zo optimaal mogelijk behoud van die rijkdom.

De andere uitdaging is te verhinderen dat deze natuurgebieden geïsoleerde groene oases worden te midden van een verstedelijkte woestijn. Het behoud van groene corridors tussen de bosgebieden is van essentieel belang. En het is al net zo belangrijk dat die groenzones ook in verbinding blijven staan met de andere natuurgebieden buiten het Brusselse gewest (Meerdaalwoud, Hallerbos...), opdat dieren zich kunnen verplaatsen, onderling kunnen kruisen, en zo voor ‘vers bloed’ zorgen om te vermijden dat de populaties door inteelt uitsterven.

Dit boek schetst enkele van de mooiste natuurpareltjes die ons land rijk is, waaronder het Zoniënwood. Ik wens de lezers veel plezier bij hun kennismaking met dit opmerkelijke natuurerfgoed.

Veel leesgenot!

/ voorwoord

/ deel 1

NATUURLIJKE CYCLI DIE
DOOR DE MENS WORDEN NAGEBOOTST

/ hoofdstuk 1

18 ONVERANDERLIJKE CYCLI

/ hoofdstuk 2

48 DE PROTAGONISTEN VAN ONZE BOSSEN

/ hoofdstuk 3

80 EEN LOKAAL PRODUCT CENTRAAL IN EEN NIJVERHEIDSTAK

/15

/ deel 2

HET HISTORISCHE,
GASTVRIJE EN BESCHERMENDE BOS

/ hoofdstuk 4

108 EEN GESCHIEDENISBRON

/ hoofdstuk 5

128 MENS, FLORA EN FAUNA

/ hoofdstuk 6

160 HET BOS ALS BESCHERMER VAN NATUURLIJKE RIJKDOMMEN

/ hoofdstuk 7

176 HET BELGISCHE BOS ANNO 2100

/ nuttige adressen

/ deel 1

NATUURLIJKE CYCLI DIE DOOR DE MENS WORDEN NAGEBOOTST

hoofdstuk 1

ONVERANDERLIJKE CYCLI

Er zal steeds een kloof bestaan tussen de menselijke perceptie van het bos en het functioneren van dat ecosysteem, omdat ze een heel andere beleving hebben van het verstrijken van de tijd. Voor de mens is een periode van dertig jaar een lange tijdspanne, terwijl dat voor de boom niet meer is dan zijn prille jeugd. Hoe kunnen we voortaan de complexiteit begrijpen van het proces dat zich onder onze ogen tijdens een wandeling in het bos afspeelt? Zal het bos dat we vandaag bewonderen hetzelfde zijn als dat dat onze kinderen later zullen zien? Niets is minder zeker. Het is dan ook aangewezen om, wanneer we het over het bos hebben, te spreken over de cycli van de boom en het bos.

HET LEVEN VAN EEN BOOM

Om een idee te krijgen van het leven van een boom begeven we ons naar een van de grootste bossen van het land: het forêt d'Anlier. Het ruim 7000 hectare grote bos strekt zich uit over het grondgebied van de gemeenten Fauvillers, Habay-la-Neuve, Léglise en Martelange, en vormt de scheiding tussen de hydrografische bekkens van de Rijn en de Maas. Het biedt een diversiteit van landschappen met een weelderige natuur. Het grote forêt d'Anlier is een oud bos, waarvan de grenzen reeds aan het einde van de 18de eeuw door graaf de Ferraris in kaart waren gebracht. Het grootste deel van het bos bestaat uit loofbomenpopulaties (85%).

Wie over de wegen en wandelpaden van het forêt d'Anlier loopt, zal versteld staan van de schoonheid en plechtstatigheid van dit oude beukenbos, duizelig worden van de hoogte van het bladerdak en verrukt zijn over de diversiteit van de valleien, de waterlopen, de vijvers en de uitzichtpunten. Het grote forêt d'Anlier is de ideale plek om alle ontwikkelingsstadia van het bos waar te nemen, van de prille zaailing tot de eerbiedwaardige hoogstam, om inzicht te krijgen in de tijdschaal van het bos en om de traagheid van de cycli te waarderen. Hoe oud zijn deze bomen? Welke ontwikkelingsstadia hebben ze doorgemaakt? Zijn ze op natuurlijke wijze tot stand gekomen of zijn ze het resultaat van menselijke inmenging?

De menselijke maatstaf is niet bepaald geschikt om de levenswijze van de bomen te appreciëren. De manier waarop wij functioneren verschilt immers te veel van die van het bos. Als we een antropomorfische vergelijking mogen maken, zien we twee kenmerken die de mens van de boom

onderscheiden: ruimte en tijd. Ondanks de hoogte die hij kan bereiken, is de boom in zijn beleving in ruimte beperkt. Hij kan bijvoorbeeld geen rivieren of zeeën oversteken en is afhankelijk van de omgeving waar hij als zaadje terechtkomt. Hij is dus verplicht strategieën te ontwikkelen om in die beperkte omgeving te overleven. In tijd is de boom een van de enige levende wezens met een levensduur van meer dan duizend jaar. De boom is een uitzonderlijk wezen, hij is immers immobiel en kan zich ontwikkelen met slechts een subtiele dosis gas (CO₂), water, licht en enkele mineralen; het is een autotroof wezen, dat zelf zijn organische moleculen produceert. Als men bovendien bedenkt dat bomen op zowat alle breedtegraden voorkomen, van de dorste woestijnen tot de koudste toendra's, kunnen we gerust stellen dat bomen bijzondere, wonderbaarlijke wezens zijn!

Voor hij door de boomlaag breekt, doorloopt de boom diverse stadia en leeft hij in een omgeving waar de concurrentie moordend is. Zijn geschiedenis begon aldus met een zaadje.

EEN REUS IN WORDING

Zaden van een boom gebruiken diverse manieren om zich in de ruimte te verspreiden. De belangrijkste dragers zijn wind, dieren en water, zowel voor de korte als voor de lange afstand. Denk maar aan het zaadje, een boom in de dop, dat in de bron van een beekje valt, een beekje dat later uitgroeit tot een rivier en op die manier een continent oversteekt. De vorm van het zaadje geeft informatie over de ontwikkelingsstrategie van de bomen, van het vederlichte zaadje van de wilg en de berk, pioniersoorten, tot het zware zaad van de beuk, dat loodrecht naar beneden valt en getuigt van het

ONVERANDERLIJKE CYCLI

Aan het begin van de herfst vallen de eikels van de zomereik (1) op de grond; in het voorjaar zal uit de eikel een zaadkiem van 10 centimeter groeien. Onder elke schub van de kegel van de fijnspar (3) schuilt een toekomstige reus (2). In de maand mei komen de bladeren van de adelaarsvaren (4) tevoorschijn en vormen een dicht tapijt.

/24

climaxkarakter van de soort. Het lezen van het zaadje is dus al een aanzet tot het begrijpen van de toekomstige boom. Het zaadje bezit het materiaal dat nodig is om een nieuwe boom te vormen. Het omvat weefsels die de boom tegen externe factoren zoals droogte en predatoren moeten beschermen, en, voor sommige soorten, een kiem van een boom. Het zaadje bevat eveneens reserves die de zaadkiem in staat stellen te overleven en de eerste organen te ontwikkelen die nodig zijn tijdens de eerste weken van zijn bestaan.

Soms zijn de voorwaarden voor het ontkiemen ongunstig en blijft het zaadje in zijn kiemrust, een rustperiode die maanden of zelfs jaren kan duren. Komt het zaadje echter in aanraking met de juiste omstandigheden (rehydratatie van het zaadje en gunstige temperaturen), dan komt het embryo tot ontwikkeling en worden de zaadwanden afgeworpen. Er verschijnt een wortelkiem die de suikerreserves gebruikt, aanwezig in de zogenaamde cotylen of zaadlobben, en die geleidelijk de typische uiterlijke kenmerken verwerft, autotroof dankzij zijn eerste, kleine blaadjes. De boom begint aan zijn lange leven.

Soms gebeurt het dat het zaadje een andere bestemming krijgt dan aanvankelijk bedoeld was. Zaad is immers een bron van voedsel voor talrijke dieren, denken we bijvoorbeeld aan de boomklever, die eikels in de spleten van de schors van een eik stopt om ze makkelijker te breken; aan eekhoorns, die allerhande zaden verzamelen wanneer ze hun voorraad voor de komende winter aanleggen; en ook aan de mens; die zich vandaag nog steeds met kastanjes, pijnboomspitten en noten allerhande voedt.

EEN COMPETITIEVE WERELD

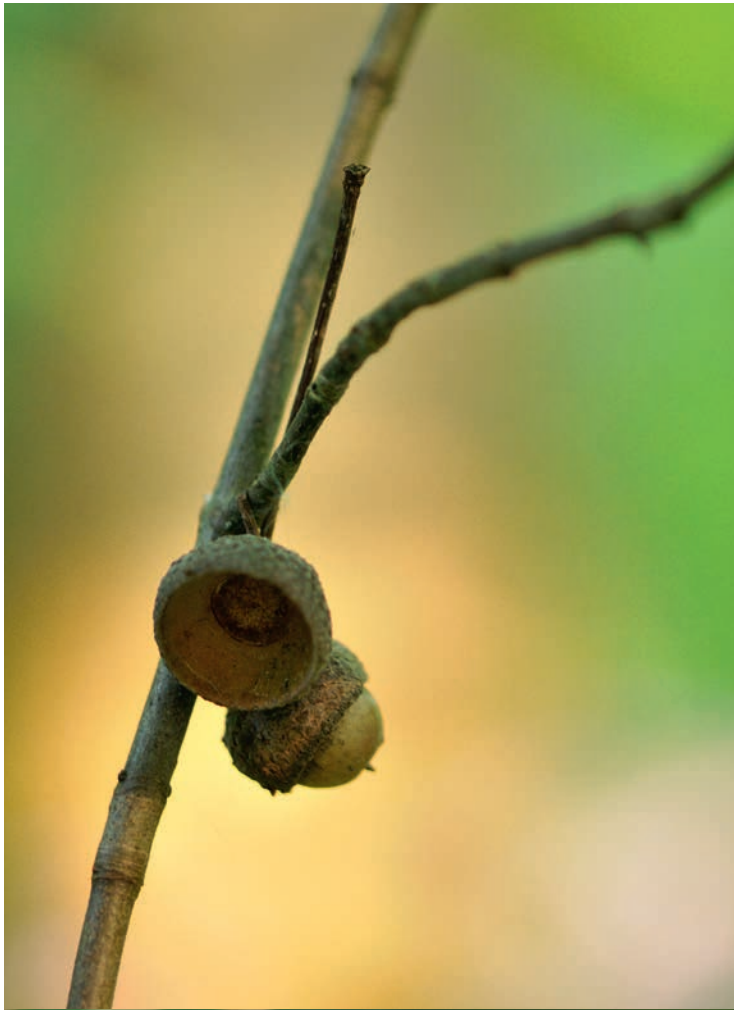
De net ontkiemde zaadkiem is niet alleen. Eromheen en ermee samen spruiten overal jonge zaailingen uit de grond; in een beukenbos worden tijdens het eerste levensjaar meer dan 200.000 natuurlijke zaailingen per hectare geteld (een

twintigtal per vierkante meter). In dit ontwikkelingsstadium lijkt de beuk, met zijn hoogte van 10 centimeter en slechts enkele blaadjes, onopvallend tussen de bramen, de varens en de grassen. De competitie tussen de buren is groot. Het is een onophoudelijke strijd voor water, voor mineralen, maar vooral voor licht. De zaadkiem in het onderhout krijgt minder dan 1% van het licht dat boven op de boomlaag valt. Die reductie van licht werkt als een filter, waardoor de soorten op basis van hun schaduwtolerantie worden geselecteerd. Kampioenen buiten categorie wat betreft schaduwtolerantie zijn de beuk, de haagbeuk, de hazelaar en de gewone zilverspar, die soms meerdere tientallen jaren in de schaduw kunnen overleven, wachtend op een gaatje in de boomlaag.

Voor een boom is leven in een bos dus verre van simpel. Van de 200.000 bomen die er oorspronkelijk per hectare zijn ontkiemd, zullen er slechts 50 tot 100 ouder worden dan 200 jaar. Wie zou ooit denken, bij het zien van een jong bomencollectief, dat er een echte overlevingsoorlog aan de gang is en er een drastische selectie plaatsheeft?

De cyclus van de boom gaat verder. We zagen reeds dat licht een essentiële factor is voor het overleven van de boom. Maar dat is niet de enige factor. Water is uiteraard even belangrijk. Er bestaat een klassement van de soorten naargelang hun graad van schaduwtolerantie; we zouden eveneens een classificatiesysteem kunnen hanteren op basis van droogteresistentie. Zo zijn de zwarte els en de zachte berk perfect aangepast aan een drassige bodem, terwijl de grove den en de wintereik ook gedijen op goed ontwaterde gronden. Zoals blijkt tijdens het lezen van deze rubrieken zijn de voorwaarden om goed te groeien niet voor alle soorten dezelfde. Het logische gevolg is dat men een ecosysteem kan lezen aan de hand van de samenstelling van zijn plantensoorten. Dat stelt ons in staat het beter te begrijpen en ons een oordeel te vormen over de rijkheid van de bodem, de vochtigheidsgraad of de belichtingsduur. Ziet u in het forêt d'Anlier sporkehout, kamperfoelie en lijsterbes,

1

2

/25

3

4

